

بقلم : آقای نیکوهمت

تحول ادبیات در سده اخیر

در نهضت بزرگ تحول ادبیات فارسی و ساده نویسی که از اواخر قرن دوازدهم هجری پیش آمد میتوان سید الوزراء میرزا ابوالقاسم قائم مقام فراهانی را یکی از پیشوایان و پیشگامان و مؤسس ساده نویسی و تنقیح نثر فارسی از سبک متکلفانه و پرازتصنع و کنایه و استعاره مانند منشآت میرزا مهدی خان منشی نادرشاه افشار مؤلف دره نادری دانست .

تا آن زمان دانشمندان و ادباء در انشاء رسالات و بیان افکار و ابراز احساسات درونی خودشان حتی الامکان از لغات مغلق عربی و اصطلاحات و عبارات معقد و کلمات ثقیل استفاده میکردند و عمداً از روان نویسی و اختیار اسلوب ساده خودداری میکردند و آنرا دون شأن خود میدانستند .

قائم مقام که مردی دانشمند و سخنوری خوش قریحه و فاضل بود و از لحاظ سیاسی هم مقام ارجمندی داشت نخستین کسی بود که در انشاء مکاتیب رسمی و نامه های اداری و خصوصی سبک تازه و ساده ای را در قرن اخیر بنیان گذارد و رفته رفته موجب شد که تحولی در سبک نگارش فارسی پدید آید .

میرزا عبدالوهاب معتمدالدوله نشاط نیز از کسانی بود که در روش نثر نویسی دگرگونی و تحولی بسزا و شایان ایجاد کرد و با وجودی که خود به سبک نگارش قدیم دلبستگی داشت مکتبی تازه در نثر نویسی و انشاء رسائل پدید آورد .

البته بدیهی است که غیر از این دو پایه گذار بزرگ سبک نثر نویسی جدید کسان دیگری نیز در این نهضت و تحول بزرگ و اساسی سهیم بوده اند ولی نقش این دو تن بشهادت رسائل و منشآت بازمانده از آنان بیش از سایرین است . هر چند از

قرنها پیش جسته و گریخته ما بسبک های ساده سهل و ممتنع و نگارش های بدون تعقید روان و فصیح زیاد برمیخوریم ولی چون منظور ما در اینجا اشاره به تحول ادبیات در قرن اخیر است از آن مقوله سخنی بمیان نمیآوریم و بهمین مختصر کفایت می کنیم .

برای آنکه به تأثیر عمیق و غیر قابل انکلاسیک نگارش پیشوایان بزرگ نهضت ادبی در آثار معاصر پی برده شود ما در جای خود نمونه هایی از آثار آنان را بنظر خوانندگان گرامی میرسانیم .

قبل از اعلام حکومت مشروطه در ایران یعنی از زمان سلطنت ناصرالدین شاه بعد رفته رفته مطالبی درباره تمدن اروپائی و افکار و فرهنگ و تجارت مردم اروپا شنیده و گفته میشد .

بافتتاح مدرسه دارالفنون در سال ۱۲۶۸ قمری و انتشار روزنامه وقایع اتفاقیه و اعزام محصلین باروپا و مخصوصاً رفت و آمد بکشورهای باختری اروپا و استانبول اطلاعات توده روشنفکر نسبت بدنیا جدید بیشتر میشد و مردم نسبت بحقوق خودشان وقوف بیشتری پیدا میکردند .

ورود چاپخانه سنگی در تبریز و تهران و انتشار کتب و جرائد و ترجمه آثار سخنوران اروپائی خاصه ادباء و دانشمندان فرانسه کمک مؤثری به بیداری و روشن شدن افکار عمومی نمود .

از اوائل سلطنت ناصرالدین شاه در اثر انتشار تمدن اروپائی در ایران و اعزام محصلین و رجال ایران باروپا و ازدیاد وسائل ارتباط و تأسیس پست و تلگراف و ترجمه آثار اروپائی کم کم يك نهضت و تحول عظیمی در ارکان مملکتی بوجود آمد و نویسندگان و مؤلفین تحت تأثیر افکار خارجی قرار گرفتند و موجبات پی ریزی حکومت مشروطه را فراهم کردند .

ناصرالدین شاه نخستین پادشاه کشور آسیائی بود که برای آگاهی و وقوف

بترقیات و تحولات کشور های اروپائی طبق تقاضا و تشویق میرزا حسین خان مشیرالدوله سپهسالار که از رجال بصیر و منورالفکر عصر ناصری و صدراعظم ایران بود بارو با رفت .

میرزا حسین خان سپهسالار در مدت صدارت خود برای اصلاح امور مملکتی و تنویر افکار عامه خدمات مهمی کرد و برای پیشرفت مقاصد عالیه خود با کهنه پرستان و کوتاه نظران مخالفت ها کرد تا اینکه موجبات عزل او فراهم شد و با اینکه دوران صدارتش سه بار تجدید شد بالاخره بقزوین تبعید گردید و در ۵۷ سالگی در گذشت .

میرزا آقاخان کرمانی ضمن اشعار خود اشاره بسیاحت های ناصرالدینشاه و روش او در ملک رانی کرده میگوید :

خزینه تهی گشت و ملت گدا ز بیداد او دستها بر خدا
چو مست شکار است و محو خوشی کج ادا اند آئین لشکر کشی؟ .. الخ

یکی دیگر از افرادی که در بیدار کردن افکار مردم و آشنائی آنان بحقوق ملی خود حق بزرگی دارد و او را میتوان از پیشوایان صدر مشروطیت بشمار آورد مرحوم میرزا ملکم خان ناظم الدوله است که بقول ناظم الاسلام کرمانی مؤلف تاریخ بیداری ایرانیان ارزش و مقامش در ایران مانند مقام ولتر و ژان ژاک روسو در میان مردم فرانسه است .

بگذریم از اینکه عده ای پرنس ملکم خان را خائن بملک و ملت معرفی کرده اند ، ما در اینجا وارد صحت و یا سقم این نظریه نمیشویم بلکه ما میگوئیم ارزش آثار ملکم خان را که در تنویر و بیداری مردم تأثیرات عمیق داشته نمیتوان انکار کرد .

البته بیان عقاید و افکار بدیع و تازه و ذکر و نگارش آن در زمانی که قاطبه مردم در جهل و گمراهی بسر میبردند ارزش فوق العاده ای در بالا بردن سطح معارف

عمومی داشت و خدمت بزرگی بر شد اجتماعی و تنویر افکار مردم بود.

در اینجاشایسته است نامی هم از فیلسوف بزرگ قرن اخیر ایران سید جمال الدین اسدآبادی که در راه بیداری ملل شرق و مخصوصاً ایرانیان اهتمام فراوان کرده است برده شود :

انتشار آثار طالبوف و کتاب سیاحت نامه ابراهیم بیگ و روزنامه اختر استانبول و روزنامه جبل المتین کلکته و سایر جرائد آن عصر نیز از عوامل مؤثر و مهمی بود که سپری شدن دوران استبداد را تسریع میکردند .

همچنین نقش مؤثری که مطبوعات و ترجمه های سودمند از آثار نویسندگان بزرگ خارجی در تحول فرهنگ و ادبیات که منجر به نهضت آزادی خواهان و طلوع آفتاب مشروطیت گردید غیر قابل انکار است .

از آثار اساتید باستان

هنگام گل است ای بدو رخ چون گل خوروی

همرنگ رخ خویش بیباغ اندر گل جوی

همرنگ رخ خویش تو گل یابی لیکن

همچون گل رخسار تو آن گل ندهد بوی

مجلس بلب جوی برای شمسۀ خوبان

کز گل چو بناگوش تو گشته است لب جوی

بو نصر تو در پرده عشاق رهی زن

بو عمرو تو اندر صفت گل غزلی گوی

تا روز بشادی بگذاریم که فردا

وقت ره غزو آید و هنگام تکاپوی

فرخی